

Povratna veza u procesu vođenja posrednog rata u savremenim međunarodnim odnosima i uloga obaveštajne delatnosti

U prilog stava o primeni najsavremenijih naučnih dostignuća u procesima vođenja posrednog (specijalnog) rata¹ govori, pored ostalih, i činjenica da je povratna veza najčešći element tih procesa.² Ona je u prirodnim i tehničkim naučnim disciplinama davno afirmisana i stekla široku praktičnu primenu u svakodnevnom životu, u prvom redu u domenu prirodnih nauka, a u društvenim naukama je najšire prihvaćena i najdublje obrađena u okviru takozvane teorije sistema, naučne discipline koja je u posleratnom periodu doživela pravi procvat, posebno na Zapadu. U procesu vođenja posrednog rata, odnosno primene strategije posrednog nastupanja, obaveštajna delatnost u najširem značenju tog pojma ima ulogu »žile kucavice« povratne veze, i iz te činjenice proizilazi i njen nesumnjivo veliki značaj. Stoga se čini da čitav taj kompleks pitanja zaslužuje posebnu pažnju i detaljniju elaboraciju.

¹ Mada se termini posredni rat i specijalni rat odnose na istu pojavu prisutnu u savremenim međunarodnim odnosima, posebno u posleratnom periodu, prvi se čini prihvatljivijim zbog toga što — makar i u najopštijem smislu — ukazuje na prirodu i sadržinu pojave koja se njime označava, što se ne može reći i za drugi navedeni termin. Takođe, čini se da se s istim stepenom adekvatnosti može koristiti i izraz kreiranje i primena strategije posrednog nastupanja, jer se on gotovo potpuno poklapa s izrazom planiranje i vođenje posrednog rata, u prvom redu zbog isticanja posrednosti kao jedne od bitnih (metodoloških) karakteristika tog oblika prinudnog delovanja u međunarodnim odnosima.

² Povratna veza (feed back) predstavlja element sistema koji pošiljaocu impulsa prenosi informacije o — najopštije posmatrano — situaciji u okviru primaoca, a u prvom redu o efektima koji su proizvedeni delovanjem impulsa na primaoca.

1. *Pojam i osnovni razlozi korišćenja povratne veze u vođenju posrednog rata*

Kao i svaka druga ljudska delatnost i vođenje posrednog rata podložno je proveri, u prvom redu sa stanovišta načelne podobnosti sredstava koja se koriste za postizanje planiranih ciljeva, kvaliteta i kvantiteta upotrebljene prinude, kao i za utvrđivanje stepena ostvarenosti planiranih efekata. Međutim, u tom slučaju u prilog zaključka o neophodnosti proveravanja ostvarenog stepena poklapanja, odnosno nepoklapanja planiranih i stvarno ostvarenih efekata delovanja uzimaju se u razmatranje i druge — donekle specifične — činjenice i okolnosti. To su: brojnost, složenost i sadržinsko bogatstvo odnosa različitih stepena zavisnosti i međuzavisnosti činilaca, subjekata i snaga koje — pored prinude, shvaćene u širem smislu te reči,³ deluju na ponašanje objekta prema kome se vodi posredni rat; relativna teorijska i praktična neusavršenost sredstava i postupaka za primenu te prinude, koja ne garantuje da će u svakom konkretnom slučaju biti ostvaren efekt koji je planiran, kako po svojoj sadržini tako i po intenzitetu, obimu i drugim karakteristikama; često nepostojanje neposrednog uvida subjekta koji vodi posredni rat u ono što se dešava u odlučujućim fazama i najvažnijim tačkama u kojima se — često »naslepo« — primenjuje prinuda u širem smislu, koji izostaje bilo zbog činjenice da se ove faze odvijaju, najčešće, na inostranoj teritoriji ili na mestima na kojima ima pristup samo ograničen broj ljudi od poverenja, bilo zbog postojanja višestruke i vrlo složene posrednosti u samom procesu primene te strategije.

Teorijski posmatrano, posredni rat može biti vođen i bez provere ostvarenih efekata i unošenja korekcija na osnovu rezultata takve provere, što znači da element povratne veze nije njegov konstitutivni element, odnosno on bi se mogao zamisliti kao relativno celovita i zaokružena pojava u međunarodnim odnosima i bez nužnog uzimanja u obzir postojanja mehanizma povratne veze. Rezultati se u svakom slučaju, mogu sagledati nakon završenog celog pro-

³ Prinuda koja se koristi u vođenju posrednog rata može se definisati kao posredno i prikriveno delovanje propagandnim, političkim, ekonomskim ili i fizičko-prinudnim sredstvima i postupcima, u prvom redu prema društvenim grupama i pojedincima u okviru određenog subjekta međunarodnih odnosa kako bi se proizveli socijalni, psihički i socijalno-psihički efekti koji u svojoj ukupnosti rezultiraju nastajanjem stanja njihove prinudenosti na određeno ponašanje, pri čemu ti ljudi, po pravilu, nisu svesni te činjenice, nego na svoje ponašanje gledaju kao na izraz svoje volje, ubeđenja i interesa. Ovakvo ponašanje objekta uspešne primene prinude u sferi političkih odnosa ima za konačni rezultat uspostavljanje političke dominacije subjekta međunarodnih odnosa koji vodi posredni rat nad drugim subjektom međunarodnih odnosa, grupacijom ovakvih subjekata i slično.

cesa njegovog vođenja i za subjekt se ispoljavaju stepenom i kvalitetom stvarno uspostavljene dominacije, ukoliko se oni uporede sa planiranim stepenom i kvalitetom dominacije. Ali, tada je, po pravilu, već kasno da se bilo šta menja u već okončanom procesu vođenja posrednog rata. Tada se može samo započeti nov proces, kojim bi se, ako je to uopšte moguće, ispravile greške učinjene u toku prethodnog procesa ili pribeglo otvorenoj eskalaciji upotrebe oružane sile. Stoga je za subjekt međunarodnih odnosa koji vodi takav rat daleko racionalnije stalno praćenje razvoja događaja i, na osnovu podataka do kojih se na taj način došlo, stalno korigovanje u, najopštije rečeno, intenzitetu, smeru i kvalitetu delovanja kako na posrednike tako i na političke odlučioce koji su krajnji objekt primene prinude u širem smislu.⁴

Tako, subjekt zadužen za praćenje efekata vođenja posrednog rata može zaključiti da u dotadašnjem delovanju nije bilo odgovarajuće upotrebljenih postupaka (na primer, težište je bilo na fizičko-prinudnoj i političkoj komponenti, a po rezultatima dobijenim primenom ovih postupaka došlo se do zaključka da bi bilo više urađeno propagandnim i ekonomskim oblicima delovanja); ili da nije korišćen samo odgovarajući intenzitet delovanja (na primer, upotrebljene su ekonomske sankcije prema određenoj zemlji, time je bila pogođena ne samo vlada koja se želi oboriti sa vlasti, nego je bitno pogoršan materijalni položaj i time oslabljen uticaj kolaboracionističkih snaga u toj zemlji ili je, čak, takav postupak štetio objektu isto koliko i subjektu;⁵ ili da je i priroda postupaka koji su primenjeni i

⁴ U tom smislu V. Dimitrijević i R. Stojanović ističu za propagandnu delatnost da »propagandist mora da ima snage i samokritičnosti da povremeno proverava učinke svoje delatnosti i da napušta neuspešne oblike, iako su mu ovi dragi ili tradicijom potvrđeni«. (*Međunarodni odnosi — osnovi opšte teorije*, »Nolit«, Beograd, 1979, str. 308).

⁵ Naravno, najbolje je ukoliko se ovakve »bumerang« posledice mogu unapred predvideti i izbeći, ali to nije uvek lako ostvariti. Tako je američka administracija — nakon upozorenja republikanca Džordža Buša da će embargo SAD na isporuku žitarica Sovjetskom Savezu (kao odgovor na intervenciju SSSR u Avganistanu) »teže pogoditi Sjedinjene Države nego Sovjetski Savez« i da je neophodno u slučaju primene ove mere obezbediti da embargo prema SSSR primene i druge najveće izvoznice žitarica — pokušala da privoli na isti postupak prema Sovjetskom Savezu i Kanadu, Argentinu, Australiju, kao i članice EEZ, ali, kako se čini, bezuspešno. Sovjetski Savez je posle mesec dana sklopio ugovor sa Argentinom po kome će mu ova zemlja u 1980. godini isporučiti za preko milion tona žitarica više nego u 1979. godini. Na ovo je američki ministar poljoprivrede Bob Bergland mogao samo da izjavi da se SAD spremne da »preuzmu« tradicionalne kupce argentinskog žita (Kina, Španija i Italija), koji su zbog viših cena koje nudi SSSR — potisnute sa argentinskog tržišta. (Vidi o ovim događajima: Rojter, *Republikanci za prodaju žita SSSR-u i SAD sazvale hitan sastanak izvoznica žita*, »Politika«, 7. januar 1980; Tanjug, *SSSR povećao kupovinu žita i mesa u Argentini*, i Asošijeted pres, *SAD spremne da »preuzmu« argentinske kupce*, »Politika«, 4. februar 1980).

njihov intenzitet bio odgovarajući postojećoj situaciji i ciljevima delovanja, ali pri tome nisu korišćene odgovarajuće snage u okviru međunarodnih odnosa (na primer, kao posrednici za subverzivno delovanje odabrane su snage, odnosno subjekti, koje su već davno pre toga politički kompromitovane kao neprijateljske i destruktivne, pa njihovo delovanje nije dalo očekivane rezultate); ili, da nisu upotrebljene odgovarajuće tehnike delovanja (na primer, u propagandnom delovanju težište je stavljeno na korišćenje tehnike apela, a naknadno je utvrđeno da bi više bilo postignuto stavljanjem težišta na korišćenje tehnike širenja glasina). Broj mogućih kombinacija se čini gotovo beskonačnim, zbog čega poseban značaj ima iskustvo i analitičke sposobnosti organa za praćenje rezultata vođenja posrednog rata, jer je često očigledno da »nešto ne valja«, a što je to tek treba utvrditi, i to najčešće na osnovu poređenja tog slučaja sa iskustvima stečenim u sličnim situacijama i u toku analitičkog sagledavanja postojeće situacije u svojoj njenoj kompleksnosti u procesu vođenja posrednog rata.

2. Metodi prikupljanja i obrade činjenica

Da bi se unele potrebne korekcije u način vođenja posrednog rata, neophodno je utvrditi trenutno stanje, a posebno odrediti one tačke u ovom procesu koje su na određeni način problematične, kao i utvrditi osnovne razloge postojanja takvog stanja. Da bi se to postiglo, neophodno je prikupiti opsežnu i složenu činjeničnu građu, na osnovu koje je moguće posrednim putem izvesti odgovarajuće zaključke. To se čini modifikovanim sociološkim, ekonomskim, političkim, psihološkim, a zatim i metodima nauke o međunarodnim odnosima, i za to podobnim metodima drugih društvenih nauka, a i određenim specifičnim metodima obaveštajnog rada. Tako se koriste metodi vođenja statističke i knjigovodstvene evidencije i analize brojnih pokazatelja iz domena ekonomskih odnosa, a posebno se prati razvoj odnosa na tržištu, koji fleksibilno reaguju na sve važnije promene u odnosima proizvodnje, raspodele, razmene i potrošnje.⁶ Pri tom se teži korišćenju odgovarajućih podataka, koje su sakupili i obradili nadležni državni i društveni organi, kao i organi

⁶ U domenu istraživanja tržišta, od posebnog značaja su konjunkturalna istraživanja, koja se vrše metodima stvaranja konjunkturalnih barometara, konjunkturalnih, odnosno ekonomskih modela, testova konjunkturalne ankete o očekivanjima itd. (Vidi detaljnije: B. R. Maričić, *Konjunkturalne informacije u poslovnoj politici* »Savremena administracija« i Zavod za tržišna istraživanja, Beograd 1979, str. 32—47).

međunarodne organizacije ili pokreta koji su objekti vođenja posrednog rata, jer, po pravilu, subjekt koji vodi takvu vrstu rata objektivno nije u mogućnosti da neposredno prikupi sve te podatke. Na tim poslovima svakodnevno rade i hiljade radnika različitih stručnih profila sa različitim zaduženjima, a ti podaci, najčešće, nisu dostupni drugim licima, osim onim koji obavljaju te poslove s posebnim službenim ovlašćenjima.

Isto tako značajni su sociološki metodi za sakupljanje činjenica, kao što su anketa, intervju i drugi, kojima se može na odgovarajući način sagledati socijalna i politička dimenzija društvenih odnosa, stanja i pojava.⁷ Ti metodi se uglavnom koriste za ispitivanje stavova javnog mnjenja određene zemlje ili raspoloženja koje postoji među pripadnicima određenih društvenih grupa u njoj. Oni se primenjuju na donekle modifikovan način u odnosu na način njihove primene u naučne i druge, svakodnevne svrhe. Anketar (intervjuista) na primer, a posebno anketirani (intervjuisani) ne moraju da poznaju pravu svrhu posla koji obavljaju, a i pitanja su, najčešće, formulisana tako da se tek posredno odnose na pravi predmet interesovanja njihovih sastavljača, što se može postići njihovim uopštavanjem. Eventualne nepreciznosti koje nastaju iz ovakvog načina formulisanja pitanja uspešno se eliminišu na taj način što se upoređuju rezultati više ispitivanja istih ili sličnih uzoraka. U pojedinim slučajevima koristi se tehnika pri čijoj upotrebi ispitivani uopšte ne zna da ga ispituvač anketira, odnosno intervjuiše itd.⁸ Naravno, i tada se teži korišćenju rezultata ispitivanja javnog mnjenja koje vrši subjekt međunarodnih odnosa i koji predstavlja potencijalni ili trenutni objekt vođenja posrednog rata za svoje potrebe⁹ ili se, ako se pokaže mogućim koriste pojedine institucije koje postoje u okviru tog objekta i koje se na komercijalnoj bazi bave tom vrstom posla, pri čemu im se, najčešće, ne saopštava ko je pravi naručilac posla i koja je svrha istraživanja. Javno mnjenje gotovo svakodnevno istražuju i diplomatski i drugi predstavnici, turisti, privrednici itd.

Pošto je prikupljen dovoljan broj činjenica o određenim pitanjima, pristupa se obradi činjenične građe koja se vrši najvećim

⁷ Vidi o sociološkim metodima prikupljanja činjenica: R. Lukić, *Osnovi sociologije*, »Naučna knjiga«, Beograd, 1970, str. 70—89.

⁸ Vidi detaljnije o specifičnostima u upotrebi ovih metoda koje se javljaju pri ispitivanju stavova javnog mnjenja kao reakcije na propagandno delovanje iz inostranstva: Z. Isaković, *Psihološki rat*, magistarski rad, Pravni fakultet, Beograd, 1978, str. 192—193.

⁹ Vidi, na primer, jednu analizu istraživanja javnog mnjenja koja je mogla poslužiti u te svrhe: F. Džunić, *Osmi kongres SKJ i sprovođenje njegovih odluka u svetlosti podataka jedne ankete*, »Socijalizam«, br. 10, 1965, str. 1288—1310.

delom korišćenjem kompjuterske tehnike. Pre toga, čovek treba da izvrši ocenjivanje pojedinih činjenica, to jest da kvantifikuje stavove različitih kvaliteta. To je u savremenim društvenim naukama često bilo osporavano, a katkad i hvaljeno, ali sve to ne umanjuje elan stručnjaka koji se angažuju u tom poslu. Oni uporno, unapred računajući sa mogućim greškama, teže usavršavanju metoda kvantifikacije i stalno proširuju polje u kojem, putem numeričkih ili drugih jedinica, predstavljaju različite kvalitete, polazeći od shvatanja javnog mnjenja kao »kolektivne misaono-emocionalne reakcije na različite probleme s kojima je društvo suočeno«.¹⁰ Principijelno se polazi od pretpostavke postojanja mogućnosti svodenja različitih reakcija na određene merne jedinice i zatim njihovog poređenja, pri čemu je nerešeno samo pitanje usavršenosti tehnika tog postupka. Ipak grešku valja tražiti u tome što se više pažnje posvećuje tehnici (metodologiji) rada, a manje subjektivnom faktoru, odnosno ličnosti čoveka koji ocenjuje, to jest kvantifikuje i, zatim, analizira rezultate dobijene posle kompjuterske obrade. Tako se moglo dogoditi da analitičari USIA u Uporednom pregledu tretmana SAD i SSSR u jugoslovenskoj štampi,¹¹ prateći uporednim statističkim metodom obim, strukturu i ton napisa o ove dve zemlje, učine dve krupne greške koje proizilaze upravo iz njihovog subjektivnog odnosa prema materiji koju su istraživali. Prvo, obim, struktura i ton napisa u jugoslovenskoj štampi o SAD i SSSR posmatrani su nezavisno od postupaka ovih zemlja na spoljnopolitičkom planu uopšte, a posebno prema Jugoslaviji.¹² Drugo, pošto su nakon kvantifikacije i kompjuterske obrade došli do zaključka da SSSR ima u jugoslovenskoj štampi povoljniji ukupan tretman nego SAD, kao i da je negativan odnos prema SAD izraženiji i stabilniji nego što je pozitivan odnos prema SSSR, oni su te činjenice objasnili ideološkom pristrasnošću i nepostojanjem slobode štampe u našem društvu. Taj primer ukazuje na opasnost koju nose predrasude,¹³ pa i stavovi i uverenja koji su sadržani u ličnosti čoveka koji vrši kvantifikaciju i analizu podataka do kojih se došlo matematičkom obradom kvantifikovanih različitih

¹⁰ *Politička enciklopedija*, »Savremna administracija«, Beograd, 1975, str. 384.

¹¹ *Coparative Treatmant of the US and USSR in the Yugoslav Press*, USIA — Office Of Research, 5. oktobar 1977.

¹² Praćenje je vršeno u periodu od 10. decembra 1976. do 20. februara 1977. godine, dakle, gotovo neposredno posle obelodanjivanja takozvane Zonenfeldove doktrine o stavu SAD prema jugoslovensko-sovjetskim odnosima, koja je u našoj zemlji primljena sa izrazitim negodovanjem javnosti.

¹³ N. Rot definiše predrasude kao »intenzivne neosnovane stavove koji se teško menjaju« (*Psihologija ličnosti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1977, str. 113).

kvaliteta.¹⁴ Zanemarivanje uticaja ličnih osobina čoveka, pa i grupe ljudi koja vrši kvantifikaciju može na taj način dovesti do zaključka koji nije istinit, ali koji odražava jedno njihovo specifično raspoloženje.

U slučajevima u kojima je to moguće, takođe se primenjuju psihološki metodi i tehnike za ispitivanje ličnosti, kao što su upitnici i inventari ličnosti, skale i procene, testovi, projekcije ličnosti i dr.¹⁵ Osnovna svrha korišćenja takvih metoda i tehnika sastoji se, prvo u utvrđivanju osnovnih karakteristika određenih ličnosti kako bi se delovanje na njih u što većoj meri prilagodilo upravo njihovim postojećim osobinama i drugo, u dolaženju do podataka o eventualnim procenama o relativnom značaju pojedinih karakteristika u toku vođenja posrednog rata, a osobito u toku korišćenja postupaka i metoda kojima se priprema teren za eventualno njegovo započinjanje. Takođe se koriste i metodi socijalne psihologije, od kojih se neki, u manjoj ili većoj meri, u tehničkom pogledu poklapaju sa sociološkim i psihološkim metodima.¹⁶

Radi prikupljanja i obrade već prikupljenih činjenica koriste se metodi nauke o međunarodnim odnosima, kao što su analiza sadržaja i statistički metodi, a u istu svrhu mogu se upotrebiti i istorijski metod, simulacija i eksperimentalna igra i drugi.¹⁷ Naročito je ilustrativna upotreba metoda ili tehnike analiza sadržaja,¹⁸ koja se može poklapati sa metodima i tehnikama za ispitivanje stavova javnog mnjenja, ali samo ako predmet istraživanja ima prirodu iskaza kojim se izražava stav određenog javnog mnjenja (kao što su novinski napisi, druge javne publikacije itd.). Pored informacija iz sredstava javnog informisanja, analiza sadržaja se može koristiti i za proučavanje propagande, diplomatskih, unutrašnjopolitičkih i drugih dokumenata, i to putem semantične analize, ili stvaranjem predmetnog registra.

¹⁴ V. Dimitrijević zato ističe da »opažanje subjekta već sadrži i sva iskustva koja je on pre opažanja imao« i da se »u sukobu uverenja i činjenica, činjenice mogu loše provesti« (*Sistem obaveštavanja u spoljnopoličkom odlučivanju*, »Arhiv za pravne i društvene nauke«, br. 1, str. 64 i 67; vidi u istom smislu i K. W. Deutsch, *The Analysis of International Relations*, Pretince Hall, Englewood Cliffs, 1978, str. 56).

¹⁵ Vidi: N. Rot, navedeno delo, str. 185—197.

¹⁶ Vidi: M. Zvonarević, *Socijalna psihologija*, »Školska knjiga« Zagreb, 1976, str. 59—180.

¹⁷ Vidi o ovim metodima: V. Dimitrijević i R. Stojanović, navedeno delo, str. 72—79.

¹⁸ Analiza sadržaja je »posebna forma kvantitativne semantike, koja se manje odnosi na stil određenog teksta, a više na izražene misli«. (V. Dimitrijević, M. Marković i R. Stojanović, *Uvod u proučavanje međunarodnih odnosa*, Pravni fakultet, Beograd, 1970, str. 18).

Treba napomenuti i sve veću mogućnost korišćenja eksperimentalnog metoda, odnosno tehnike u slučaju vođenja posrednog rata, bolje rečeno primene strategije posrednog nastupanja u odnosu na neke druge, na određeni način srodne situacije, koje mogu nastati u međunarodnim odnosima.¹⁹ Praksa svedoči da se u određenim situacijama mogu koristiti takozvani pojedinačni akti prinude u širem smislu kako bi se na taj način ispitalo ponašanje objekta primene prinude (poredeći ponašanje objekta u tim situacijama sa njegovim ponašanjem koje ispoljava u situacijama u kojima se na njega ne vrši takvo prinudno delovanje), odnosno njegovo reagovanje, a time i podobnost za primenu prinude u širem smislu koristeći se pri tom postupcima i tehnikom određene vrste. Takvo »testiranje« ponašanja objekta vrši se naročito u periodu priprema za eventualno ili izvesno vođenje posrednog rata, kako bi se odsudni trenutak u kome treba započeti taj rat (ovog puta ne radi eksperimentisanja, nego radi uspostavljanja dominacije nad objektom) dočekao sa već stvorenim optimalnim preduslovima za uspešno realizovanje postavljenih ciljeva.

3. *Vođenje posrednog rata kao kontinuirana ciklična delatnost*

Na osnovu sagledavanja osnovnih kontura metoda koji se koriste radi uspostavljanja povratne veze kao i njene funkcije u procesu vođenja posrednog rata, čini se da se otvara mogućnost predstavljanja tog procesa kao ciklične i kontinuirane delatnosti. Jedan relativno celovit, kompleksan i zaokružen proces vođenja posrednog rata, odnosno kreiranja i primene strategije posrednog nastupanja metodološki posmatrano predstavlja zatvoren krug, koji se sastoji od čitavog niza međusobno povezanih manjih krugova, tako da — grafički predstavljen — liči na spiralni venac. U prilog takvom stavu govori ne samo postojanje povratne veze na osnovu koje se vrši korekcija u delovanju kojim se ova strategija sprovodi u život, nego i strukturalna i sadržinsko-funkcionalna dimenzija prikupljenih činjenica o efektima takvog delovanja. Te činjenice mogu poslužiti ne samo kao osnova nekih korekcija u delovanju prema posrednicima, odnosno prema pomenutim političkim odlučiocima, nego i kao saznanja subjekata kreiranja i primene te strategije ili vođenja

¹⁹ V. Dimitrijević i R. Stojanović opravdano konstatuju da se »ne može eksperimentalno proizvesti jedan rat da bi se proučavao«. (Navedeno delo, str. 73).

posrednog rata o njima, jer se u toku praćenja reagovanja objekta na primenu navedenog oblika prinude u širem smislu, istovremeno može doći do trenutno najpotrebnijih saznanja o njemu. Kao što je naglašeno, subjekt koji vodi ili planira da vodi posredni rat, prikuplja podatke o subjektima procesa političkog odlučivanja u okviru objekta i posrednicima upravo radi metodološkog i sadržinskog prilagođavanja prinude njihovim osnovnim karakteristikama, kao i radi što preciznijeg predviđanja njihovog reagovanja na takvo prinudno delovanje. A upravo podaci do kojih se dolazi radi oformljenja povratne veze predstavljaju činjenice o podobnosti određenog objekta da se na njega deluje tim oblicima prinude, koja se može sagledati njegovim reagovanjem na takvo prinudno delovanje određenog kvaliteta, intenziteta i određenih metodoloških karakteristika.

Ukoliko se kreiranje i primena strategije posrednog nastupanja, odnosno vođenje posrednog rata, posmatra kao permanentni i ciklični proces, podaci o odgovarajućim činjenicama vezanim za objekt prinudnog delovanja sakupjaju se u toku više faza: prvo, u pripreмној fazi, kako bi se na što efikasniji način upotrebili odgovarajući metodi za »pripremu terena« za njegovo eventualno ili izvesno vođenje u budućnosti prema određenom subjektu međunarodnih odnosa; drugo, na prikazani način u periodu koji neposredno predstoji primeni prinude i treće u toku samog procesa njene primene, radi unošenja korekcija ili bitnih promena u tu delatnost. Posmatrano još uopštenije, podaci o objektima prinude u širem smislu prikupljaju se — u slučaju da se dominacija nad određenim subjektom međunarodnih odnosa i ispostavlja i održava primenom strategije posrednog nastupanja, odnosno vođenjem posrednog rata — u čitavom vremenskom periodu njene primene, (jer je najčešće u celom tom periodu neophodna primena te prinude, kao i u periodu koji prethodi početku procesa uspostavljanja dominacije radi »pripremanja terena« za njeno uspostavljanje).

Kako je u svim navedenim fazama reč o istovetnim činjenicama, odnosno o podacima o njima, posmatranim sa različitih stanovišta i korišćenim u različite svrhe može se zaključiti da je i delatnost sakupljanja i obrade podataka o objektima primene prinude kontinuiran proces, kao i proces primene prinude u širem smislu, a da ta dva procesa zajednički daju posrednom ratu ciklični karakter. Ukoliko se teorijski pretpostavi da se cilj vođenja tog rata može sastojati od samo nekoliko akata primene prinude, sakupljanje činjenica o objektu prinude prethodilo bi njenoј primeni i obavilo bi se između ova dva najelementarnija akta njene primene. Faze primene

prinude smenjuju faze prikupljanja podataka i obrnuto, s tim što ceo proces započinje i završava se prikupljanjem podataka, jer su delatnosti prinuđivanja i sakupljanja podataka u međusobnoj vezi. Primena strategije posrednog nastupanja nesigurna je sa stano- višta efekata koji će biti proizvedeni bez odgovarajuće činjenice građe o ponašanju objekta prinuđivanja, a prikupljanje podataka o tom objektu logički je besmisleno ako se ne vrši s nekim ciljem, i radi njegovog što efikasnijeg prinuđivanja na određeno pona- šanje.

Dakle, može se zaključiti da je povratna veza neophodan ele- ment svakog ljudskog delovanja za koje se svesno pretenduje da bude svrsishodno i racionalno. Mera njene neophodnosti kao poseb- ne delatnosti povećava se sa porastom distance između čoveka i predmeta njegovog delovanja, kao i sa usložnjavanjem te delatnosti. Tako, na primer, u domenu političkog delovanja, po pravilu, lakše su i neposrednije uočljivi efekti određenog postupka u odnosima i po- javama koje postoje u okviru istog subjekta međunarodnih odnosa, nego ukoliko se radi o spoljnopolitičkom postupku. Takvi efekti su uočljivi ako, recimo, vlada jedne zemlje preduzima postupak koji je usmeren neposredno prema vladi druge zemlje, a u tom slučaju lakše je utvrditi i gde je, eventualno, počinjena greška. Ukoliko se radi o složenom delovanju mnogih subjekata i posrednika i pri tom se računa na odgovarajuće sadejstvo brojnih objektivnih i subjek- tivnih okolnosti i činilaca, povratna veza postaje praktično neop- hodan element delovanja. Dakle, ona u vođenju posrednog rata nije kvalitativno specifična pojava u odnosu na ostale delatnosti koje se vrše u okviru spoljnih politika subjekata međunarodnih odnosa (pri primeni strategije posrednog nastupanja ona je neophodna a pri pri- meni postupaka drugih vrsta nije), ali načelno čini se da je pot- rebnija.

Drugo, sadržina podataka, kao i metodi koji se koriste pri nji- hovom prikupljanju, unekoliko su različiti u poređenju sa podacima i metodima koji se pribavljaju, odnosno koriste pri preduzimanju drugih grupa spoljnopolitičkih postupaka. Spisak podataka koji su u ovom slučaju potrebni sadržinski bi bio relativan u donošenju velikog broja spoljnopolitičkih odluka koje ne ulaze u domen o kome je reč, ali u tim slučajevima poenta bi verovatno bila na činjeni- cama koje su i u tim slučajevima potrebne, pri čemu bi njihov značaj ipak bio periferan, ili bi bile potrebne i neke činjenice koje za vođenje posrednog rata nisu bitne i slično. Različitost metoda pri- kupljanja podataka proizilazi iz različitosti njihove sadržine: Ukoli- ko su za donošenje jedne odluke potrebni podaci o stavu javnog

mnjenja u određenoj zemlji, koristiće se u prvom redu pomenuti sociološki i slični metodi. Ako je reč o podacima koji predstavljaju najstrože čuvane vojne i državne tajne primenjivaće se metodi obaveštajnog rada u užem smislu (koji, istina, ne moraju u svim slučajevima biti bitno različiti u odnosu na ove sociološke metode, ali načelno jesu) itd. U kontekstu ovih razmatranja, neophodno je detaljnije razjasniti i pitanje uloge međunarodne obaveštajne delatnosti u procesu vođenja posrednog rata.

4. Uloga obaveštajne delatnosti u procesu vođenja posrednog rata

Ukoliko se na prikazani način odredi uloga obaveštajne delatnosti u vođenju posrednog rata, čini se da je istovremeno određen i njen značaj u domenu međunarodnih odnosa. Ona predstavlja metod, odnosno delatnost kojom se, legalnim ili ilegalnim putem, *pribavljaju potrebne informacije* o činjenicama relevantnim za pripremu i za vođenje posrednog rata. Međutim, pojedini jugoslovenski teoretičari — verovatno u želji da naglase (neosporno velik) značaj ove delatnosti, posmatraju je i definišu kao jedan od metoda koji se koristi u procesu vođenja posrednog rata, odnosno kreiranja i sprovođenja strategije posrednog nastupanja u praksi.²⁰ U prilog takvog stava može se navesti i postojanje, u određenom broju slučajeva, kadrovske i organizacione identičnosti subjekata tehnika prinudnog delovanja u navedenom smislu i tehnika obaveštajne delatnosti. Tako američka CIA, pored obaveštajne delatnosti kao svoje tradicionalne nadležnosti, istovremeno obavlja i raznorodne subverzivne i slične aktivnosti u inostranstvu, i to po pravilu, preko mreže istih saradnika.²¹ Međutim, teorijski posmatrano, obaveštajna delatnost jedan je od uslova (čak bi se moglo kazati i jedan od preduslova) za uspešno planiranje, koncipiranje i samu primenu strategije posrednog nastupanja, kao i za proveru efekata njene primene, ali se ne može uzeti kao metod kojim se ta strategija spro-

²⁰ U tom smislu vidi, na primer: D. Mirković, N. Milovanović i Đ. Rebić, *Ratnici mira*, »Sloboda«, Beograd, 1978, tom III, str. 17; B. Tirnanić, *Psihološki rat*, magistarski rad, Fakultet političkih nauka, Beograd, 1973, str. 52. Vidi i suprotan stav V. Dimitrijevića, *Diskusija na simpozijumu o savremenim oblicima terorizma*, »Arhiv za pravne i društvene nauke«, br. 1—2, 1980, str. 229.

²¹ Načelno uzev, prednost ovakvog načina rada je u tome što se racionalno koriste obaveštajci koji su već »ugrađeni« u strukturu određenog društva i tu uspešno kamuflirani ili su za obaveštajni rad vrbovani ljudi koji su u odnosnom društvu rođeni, odrasli, zaposleni itd., tako da nema potrebe za njihovim posebnim kamufliranjem. Vidi primere: M. Levkov, *Šta je CIA?*, »Sedma sila«, Beograd, 1967, str. 69—70; Ph. Agee, *Dnevnik agenta CIA*, »Globe«, Zagreb, 1975, str. 101—106.

vodi, odnosno kojim se vodi posredni rat. Bez obzira na činjenicu da isti ljudi deluju i kao obaveštajci i kao propagandisti, teroristi, diverzanti, saboteri, u sastavu subverzivnih snaga i slično, reč je o različitim delatnostima po njihovoj prirodi i sa različitim mestima i ulogama u procesu pripremanja i vođenja posrednog rata. Propagandnom, terorističkom, diverzantskom, saboterskom i subverzivnom delatnošću taj rat se vodi, dok obaveštajna delatnost stvara neophodne uslove za planiranje i njegovo operativno vođenje i obezbeđuje podatke o ostvarenim rezultatima korišćenjem navedenih postupaka.

Vrednost tog stava ne umanjuje ni činjenica da se izviđačka delatnost može koristiti i za primenu psihološkog pritiska.²² Taj prastari metod (i danas se na mnogim katoličkim i pravoslavnim crkvama može pročitati natpis »Bog vidi sve« ili sličan natpis često uz crtež oka koje treba, verovatno, da predstavlja božje oko, odnosno oko Svetog Duha), ako se detaljnije analizira u metodološkom pogledu, samo potvrđuje to što je već rečeno o mestu i ulozi obaveštajne delatnosti u procesu vođenja posrednog rata. Rezultati obaveštajne delatnosti u užem smislu (podaci do kojih se njenim korišćenjem došlo) namerno se saopštavaju onom subjektu međunarodnih odnosa na koji se oni odnose, kako bi se kod njega stvorio utisak da je subjektu primene ove strategije »sve poznato« i da je zbog toga svaka težnja za bilo kakvom samostalnošću i nezavisnošću utopistički cilj.²³ U tom slučaju podaci do kojih se došlo obaveštajnim putem neposredno se »ugrađuju« u sadržinu propagandne poruke, a mnogo je češći slučaj da se ovakvi podaci koriste da bi se što preciznije i sveobuhvatnije utvrdilo stanje koje postoji unutar objekta primene ove strategije ili nekog od posrednika, kako bi se — najopštije rečeno — prinuda u širem smislu što efikasnije primenila prema odgovarajućim objektima.

Može se zaključiti i da je postojeća podela funkcija između resora izvršne vlasti stvorena kada strategija posrednog nastupanja nije postojala kao celovit koncept, nego je dominacija u međunarodnim odnosima gotovo u svim slučajevima ostvarivana putem

²² M. Jugin naglašava da je »poznato da su se i mnogi sateliti, naročito izviđački, koristili u psihološke svrhe. To je bilo upereno protiv zemalja koje ih nemaju, pre svega vanblokovskih, da ih obeshrabri, da se oseće bespomoćnim pred svemogućim okom velikih...«. (U šta nišani »Skajlab«, »Narodna armija«, 21. jun 1979).

²³ Tako, čini se da gest američkog predsednika Kartera za vreme Titove posete SAD 1978. godine kada mu je poklonio posebnom tehnikom napravljenog satelitskog snimka dela teritorije SFRJ na kome se mogu identifikovati rudna bogatstva koja sadrži ovo tlo, nije imao samo kurtoazni povod, nego i razlog verovatno blizak ovakvim ciljevima.

primene strategije neposrednog (vojnog) nastupanja oružanim snagama države i da se zbog toga danas nailazi na pojavu da više raznorodnih državnih organa ili institucija sačinjavaju neku od grupacija subjekata koji se bave primenom prinude u navedenom smislu. Istovremeno, uočljiva je pojava prilagođavanja strukture, nadležnosti i funkcije pojedinih organa potrebama primene strategije posrednog nastupanja, odnosno vođenja posrednog rata.²⁴ Reč je o obaveštajnim službama koje se — kao što je već navedeno — relativno često pominju u teoriji kao najznačajniji subjekti vođenja posrednog rata, ali ne u svojoj tradicionalnoj funkciji, nego u ulozi organizacija za subverzivno delovanje u najširem smislu prema drugim subjektima međunarodnih odnosa. U tu svrhu operativno se koriste brojni povremeni ili stalni saradnici (koji deluju individualno ili u sastavu timova stručnjaka i operativaca specijalizovanih za subverzije), agenturne mreže »ugrađene« u društvene sisteme pojedinih zemalja, organizovani ili neorganizovani saradnici i simpatizeri (takozvana peta kolona), emigracija iz određenih zemalja, politička opozicija itd.²⁵ Međutim, takvo organizaciono prilagođavanje državnog aparata potrebama vođenja posrednog rata, odnosno kreiranja i primene strategije posrednog nastupanja nije ograničeno samo za obaveštajne službe, nego se ostvaruje i u okvirima drugih državnih organa za koje se ukaže potreba.²⁶

²⁴ Tako propagandnu delatnost SAD u međunarodnim odnosima vrši grupa sastavljena od segmenata koji pripadaju Ministarstvu inostranih poslova, Ministarstvu odbrane (Pentagor), CIA, USICA, Združenoj službi za javne poslove i drugim državnim organima. Godine 1978. izvršen je pokušaj da se osnivanjem USICA izvrši — u skladu sa Planom reorganizacije broj 2, koji je predsednik Karter potpisao krajem 1977 — centralizacija međunarodne propagandne delatnosti Karterove administracije. Nastankom USICA prestali su da postoje USIA i Biro za obrazovanje i kulturu Državnog sekretarijata za inostrane poslove (BECA). Međutim, u ovoj oblasti i dalje imaju značajne uloge Pentagon (u slučajevima propagandnog delovanja u toku ratnih operacija) i CIA, koja je zadužena za ovakvu delatnost kada se proceni da njene kadrovske i organizacione mogućnosti najbolje odgovaraju postavljenom zadatku.

²⁵ N. Ljubičić naglašava da se »danas obaveštajne službe velikih zemalja više ne bave, kao što su se ranije bavile, u prvom redu, prikupljanjem i izučavanjem obaveštajnih podataka o drugim zemljama, već dobijaju krupnije zadatke. Prije svega je riječ o mijenjanju stanja i odnosa snaga u raznim područjima svijeta ili u pojedinim državama. Takozvane tajne političke akcije sve više su u prvom planu tekućih, a i dugoročnih zadataka tih službi... Takva nova uloga obavještajnih službi nameće potrebu da se one na odgovarajući način organizaciono prestrojavaju«. (Navedeno delo, str. 189—190; vidi i: V. Dimitrijević, *Diskusija na simpozijumu o savremenim oblicima terorizma*, str. 229).

²⁶ U tom smislu mogu se navesti pomenuti primeri organizacionog prestrojavanja USIA u USICA, kao i formiranje posebnog biroa u okviru Stejt departmenta, koji ima osnovni zadatak da prati aktivnost drugih zemalja u međunarodnim odnosima (posebno istupanja i glasanja u UN i drugim međunarodnim organizacijama) i u skladu sa njim preporučuje promene u pružanju američke pomoći određenim državama.

Iznesene činjenice govore u prilog zaključku o uočavanju tendencije sve veće centralizacije osnovnih delatnosti koje se vešto sprovode u procesu vođenja posrednog rata u savremenim uslovima, kao i stvaranja nešto drugačijeg rasporeda organa koji obavljaju osnovne funkcije izvršne državne vlasti, pri čemu sve češće dolazi do »spajanja« i više različitih uloga u ličnostima istih izvršilaca.²⁷ Te tendencije se mogu posmatrati kao rezultat težnji za što većom efikasnošću vođenja posrednog rata, ali ne i kao dovoljni razlozi za teorijsko poistovećivanje jednog od vrlo značajnih uslova za vođenje tog rata sa delatnostima i aktivnostima kojima se on vodi.

Ispravka

U članku kapetana fregate dr Radivoja Jovadžića »Vojna moć samoupravnog društva kao organizovana snaga naroda«, objavljenom u »Vojnom delu« br. 5/82, potkrala se greška: u međunaslovu na str. 56, umesto reči »Izbori...« treba da stoji »Izvori...« i na str. 58, red 11 odozgo, stoji »izbor« a treba »izvor«.

²⁷ Nije reč samo o »spajanju« obaveštajne delatnosti i različitih aktivnosti kojima se vodi posredni rat, nego i o ovakvom sve više izraženom »spajanju« između, na primer, diplomatske i propagandne, propagandne i ekonomske aktivnosti i o sličnim kombinacijama.